

«TҮРКІ ӘЛЕМІН ЗЕРТТЕУ» ҚОРЫ
TҮRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI
АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚазҰПУ
АБАЙ МІЛЛІ DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
ЧУКУРОВА УНИВЕРСИТЕТИ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

«ҚАЗАҚСТАН МЕН ТҮРКИЯНЫҢ ОРТАҚ МӘДЕНИ
ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ»
АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ
КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫ
21-23 мамыр 2007 жыл

KAZAKISTAN VE TÜRKİYE’NİN ORTAK KÜLTÜREL
DEĞERLERİ ULUSLAR ARASI SEMPOZYUMU
21-23 Mayıs 2007

BİLDİRİLER

Editör:
Doç. Dr. Sebahattin ŞİMŞİR
Yrd. Doç. Dr. Bedri AYDOĞAN

АЛМАТЫ - 2007
ALMATI - 2007

MANİLİ FALLAR TÜRK DÜNYASINDA MONCUK ATTI, VASF-I HAL VE MARTIFAL UYGULAMALARI

Ayşe Duvarcı
Başkent üniversitesi Fen-Ed. Fak.
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Email : aduvarci@baskent.edu.tr

Özet:

Türk dünyasında yılın belirli zamanlarında hem geleceği öğrenmeye hem de eğlenmeye yönelik bazı oyunlar oynanmaktadır. Nevruz ve Hıdrellez bayramı kutlamalarının vazgeçilmez eğlencelerinden olan bu uygulamalara Anadolu ve Balkanlarda martıfal, Azerbaycan'da vafı hal, Türkmen sahasında ise moncuk attı denmektedir.

Su dolu bir küpe atılan çeşitli objeleri rastgele çekerek mani okumak ve bu mani sözlerinin geleceği anlatmasına inanma olarak tarif edebileceğimiz bu oyun çok geniş bir coğrafyada bilinmekte ve oynanmaktadır.

Bu bildirinin amacı Türk dünyasının bu ortak kültür uygulamasını değerlendirmektir.

Anahtar kelimeler: Bayram, moncuk attı, martıfal, vafı hal

Abstract:

Fortune-telling with traditional quatrain

Applications of moncuk attı, vafı hal and martıfal in Turkish world.

In some parts of the year there are some games to play for both fortune-telling and having fun in Turkish world. These applications which can not be given up during Nevruz and Hıdrellez Festivals, are called martıfal in Anatolia and The Balkans, vafı hal in Azerbaijan and moncuk attı in Turcoman area.

This game can be described as putting various objects in a jar full of water and taking them out one by one while telling traditional quatrains which tell the future. This game is known and played in a wide geographical area.

The objective of this declaration is to evaluate this common cultural application of The Turkish World.

Keywords: Festival, moncuk attı, martıfal, vafı hal

Türk dünyasında yetişkinler arasında oynanan ritüel nitelikli ya da eğlenmeye yönelik oyunların başında moncuk attı, Türkiyedeki adıyla martıfal-mantufar, Azerbaycan' daki adıyla vafı hal oyunu gelmektedir. Gelecekte haber almaya yönelik, özellikle niyet ve fal manilerini belli uygulamalar yaparak yılın belirli zamanlarında söylemek biçiminde uygulanan bu gelenek; Balkanlardan Türkistan'a kadar Türk dünyasının hemen her coğrafyasında bilinmekte ve uygulanmaktadır. Nevruz ve hıdrellez bayramı kutlamalarının vazgeçilmez eğlencelerinden olan bu tarz maniler söz becerisine, hayal dünyasının zenginliğine, düşünme, düşündüğünü şiirsel olarak yansıtmaya yeteneklerine bağlı olarak zengin bir tablo sergilerler.

Bu bildirinin amacı çok geniş bir coğrafyada yaygınlık gösteren moncuk attı, martıfal ve benzer eğlenceleri, bunlardaki uygulamaları karşılaştırmak, Türk kültürünün ortak uygulamalarından birini irdelemektir.

Bayramlar milletin bütün bireylerinin katıldığı, hemen her millette mevcut ortak sevinç günleri olarak değerlendirilir ve kökenlerini topluluk hayatından alarak özel tarihlerde grup kimliğini dışa vuran çok amaçlı ve karmaşık yapılara sahip davranış kalıplarını içeren kültür formları olarak (Artun,2005:210) değerlendirilir. Bunlar milli veya dini nitelikler taşıdıkları gibi o toplumu ilgilendiren ortak bir anıdan, veya bir gelenekten ortaya çıkabilirler. Bütün bayramların ortak özellikleri kutlanmasına bir ferdin vesile olmaması ve sevinç gösterilerinden meydana gelmesidir.(Boratav, 1973:204)

Bayramlar topluluğun bütünü için ve tamamının katılımıyla düzenlenen törenlerin bileşimidir. Bayram kelimesi Divan-ı Lugat'it Türk de" Bedhrem, halk arasında gülme ve sevinme, bir yeri ışıklarla ve çiçeklerle bezenmesi ve orada sevinç içinde eğlenilmesi "şeklinde açıklanmaktadır.(Kağarlı, 1986: C.1, 263,484) Kazak Türkçesinde ise meyram veya mereke kelimeleri bayram yani sevinçli günler karşılığında kullanılmaktadır.

Takvimin olmadığı dönemlerde insanlar hayatlarını temel işlerine ve tabiatın değişmesine göre düzenlerdi. Bunlar ekin ekmek, hasat, baharın gelmesi gibi olaylardı(Genç, 1995: 15). İlk Müslüman konar göçer Türk topluluklarında da durum aynıdır. Bunlar yeni yıl, yılbaşı, yeni gün gibi adlarla tanımlayıp, eski kültürlerinden devr aldıkları bahar bayramlarını sevinçle kutlamaya devam etmişler ananelerini bugüne kadar taşımışlardır. Çeşitli Türk topluluklarında değişik adlarla anılan bu

bayramlardaki törenler, uygulama ve inanışların küçük farklılıklar gösterse bile bir bütünlük taşıdığını söyleyebiliriz.

Eski Türk imparatorlukları döneminde ilkbahar ve sonbaharda bayramlar yapıldığını, bunların devletin resmi bayramları olduğunu bildiren Çin kaynakları mevcuttur (İnan, 1972: 97). Her millette olduğu gibi Türkler için de tabiatın yeniden canlanması, karların erimesi, soğukların gitmesi güneşin ısıtmaya başlaması bayram yapmak için çok önemli sebepleri meydana getiriyordu. “Denilebilir ki tabiattaki değişiklik, tarih boyunca her milletin hayatında birer dönüm noktası olmuştur. Mevsimlerin başlangıcı veya bitimi bu bayramların temelini oluşturmaktadır. Bu şekilde bayram günlerinin zaman kavramıyla tespitinden sonra insanlar bu günlerde çeşitli törenler, ayinler ve eğlence şekilleri ortaya koymuşlardır. Öyle ki bayramlar dini, mitolojik, folklorik bir özellik kazanmış ve milletlerin vazgeçilmez adetleri arasına girmiştir (Çay, 1991: 44)”.

Türklerde Hıdır Nebi- Hidrellez, Ergenekon, Nevruz bayramları bu şekilde kutlanan tabiatın canlanış ve diriliş günlerinin bayramlarıdır. 21 Martta kutlanan Nevruz, 6 Mayıs'ta kutlanan Hidrellez bayramları yeme içme, eğlence ve oyun uygulamaları etrafında şekillenir. Bu kutlamalarda pek çok motif ortak olmakla birlikte her kültür çevresinde farklılıkların görülmesi de doğaldır.

Türkçe konuşulan coğrafyanın çok büyük bir bölümünde bu bayramda özellikle kadınlar arasında uygulanan martıfal, moncuk attı adlarını taşıyan niyet çekme oyunu en yaygın eğlencelerden biridir. Anadolu coğrafyasında bu oyun; niyet çekmek (Tekirdağ ve Yalova'da), Baht çömleği (Isparta'da), bahtiyar (Gelibolu, İstanbul, Isparta'da), Bahtibar, Burdur'da Bucak'da) bahtıvar (Burdur'da), gül bahtiyarı (Denizli'de), yüzük çekmek (Sinop ve çevresinde), micek (Tokat'da), mantufar (Kadirli ve çevresinde), mantuvar (Bursa'da), martaval (İstanbul'da), martaval çömleği (Bergama'da), mentivar (Gaziantep'de), martıfal (Yugoslavya, Prizren, Üsküp'te), martıfal (Ohri'de), vaf-ı hal, vef hal (Azerbaycan'da), niyet (Gagauz Türklerinde) adlarıyla bilinmekte ve oynanmaktadır (Çay, 1991:44). Ural Çuvaşları buna nartavan (nartukan)adını verirler. (Güngör, www.akmb.gov.tr/ata/metinler)Türkmen sahasında ise bu oyunun adı moncuk atd'dır.

Oyunun temel prensibi suya atılan çeşitli malzemeleri rastgele çekerek gelecekle ilgili niyet tutmak, bir çeşit fal bakmak, geleceğe yönelik tahminlerde bulunup eğlenmektir. Biliyoruz ki fal insanlık tarihi kadar eski bir olgudur ve her kültür ve inanç çevresinden, her sosyal ve ekonomik çevreden insanı etkileyerek eldeki bütün malzemeler kullanılıp gelecek öğrenilmeye çalışılır.

Martıfal oyununun Anadolu ve Balkan sahasında uygulanışı şöyledir. Hidrellezden bir gün önce hava kararınca genç kızlar su dolu bir çömleği herhangi bir gül fidanının dibine yerleştirirler. Oyuna katılan herkes bir niyet tutar ve kendini sembolize edecek bir nişanı bu küpe atar. Bunlar yüzük, saç tokası, düğme, boncuk, küpe, madeni para , olabildiği gibi, fesleğen, nane, mantuvar çiçeği de olabilir. Bu çiçek özellikle Toroslar bölgesinde yetişen , halk arasında kulak ağrısını geçirmek için kullanılan güzel ve sarı renkli bir kır bitkisidir (Derleme Sözlüğü, 1977: 3126). Çömleğin ağzı kırmızı bir örtü ile örtülür. Üzerine sembolik bir kilit konur . O gece Hızır'ın çömleğin başına gelip dua ettiğine, herkesin nasibini bıraktığına inanılır. Ertesi sabah tekrar bir araya gelen kızlar kilidi açarlar. Henüz ergen olmamış ve annesinin ilk çocuğu olan küçük bir erkek çocuk elini küpe sokarak rastgele herhangi bir objeyi çıkarırken sesi güzel olan ve bol mani bilen birisi de maniler söyler. Okunan martıfalın içeriğinin o kişinin alın yazısına işaret ettiğine inanılır (Receptoğlu, 2001: 204). Bu mani o kişinin bir yıllık talihidir. Niyet çömleğinde kullanılan su bir akar suya dökülür. (Boratav, 1984: 223) Veya bu su ile oradakiler yüzlerini yıkar. Böylece geçen yılın uğursuzluğundan kurtulup yeni yıla tertemiz girileceğine inanılır.

Azerbaycanda bu oyun ahir Çarşamba günü oynanır. Bu tarih 21 marttan bir önceki Salı günüdür. Kızlar ortaya su dolu bir kap koyarlar. İçine kendilerini işaret eden yüzük, küpe, kolbağı gibi eşyaları atarlar. Üstü bir örtü ile kapatılır. Bir gece beklenir. Ertesi gün bunları oradan rastgele çeken bir kadın her birine mani söyleyerek küpten çıkarır. Bu manilerin adı vaf-ı hal'dir ve kızların talihleri olarak kabul edilir. (Çay, 1991:89)

Moncuk attı oyununa gelince; cam, porselen, tahta, sedef, mercan, kehribar, gümüş, veya plastik gibi malzemelerden yapılan boncuklar, öncelikle kadınların süslenmesinde, canlı , cansız bir çok varlığın nazardan korunmasında, çeşitli objelerin yapımında kullanılır. Türkmenistan sahasında Nevruz gecesi genç kızlar kendi boncukları ile herhangi bir evde toplanırlar, istedikleri dileği tutarak boncuklarını su dolu bir kaba atarlar (Durdiyeva, 1996: 82). Boncuklar sarı, yeşil, mavi, beyaz, siyah kırmızı gibi çeşitli renklerde olabilir. Su kabına boncuklar atılırken şöyle bir mani söylenir.

Başladı gız başladı
Suva moncuk taşıladı
Goşgusıv yanlış okap
“Moral garı haşladı.

Başladı kız başladı
Suya boncuk taşıladı
Türküstinü yanlış okuyunca
Maral yaşlı haşladı (Durdiyeva, 1996: 82)

Bu oyun da tıpkı martıfal ve vaf-ı hal gibi niyet tutmak, istikbalden haber vermek esprisini taşıyan bir oyundur. Okunan maniler kızların iç dünyasının tasviri kabul edilir. Katılımcı sayısı ne kadar çok olursa oyun o kadar eğlenceli olur. Bu oyuna zaman zaman erkekler ve yaşlı kadınlar da katılabilir.

Her üç oyunda kullanılan başlangıç manilerinden bazıları şöyledir.

Balkanlarda; Martıfalım fal olsun
Doli Koynom mal olsun
Çime düşerse bu fal
Devletilen batıyar (Nimetullah, 1982: 242)

Anadolu'da; Mantuvarım var olsun
İçi dolu nar olsun
Mantuvara gelenin
Dilediği yar olsun

Mantuvar motum motum
Bunu açması çetin
Gel Mantuvar açalım
Alaca tumanlı hatun (Artun, 2000: 23)

Azerbaycan'da Ağ at gelir enişten
Gantargası gümüştən
Bize de gısmet olsun
Heybedeki yemiştən (Hacıyev, 2000: 1)

Türkmen sahasında Gelin kızlar üşüban
Atışalın moncuğı
Yarın gören dakımsın
Dağdan bilen göncüğü
Çıkar, Ceren can moncuğı (Durdıyeva, 1996: 83)

Her üç oyunda da okunan manilerin bazı örnekler:

Martıfallar: Mantufarım yarım var
Günden gene zarım var
Yedi dağın ardında
Usul boylu yarım var

Mantufar ocak ocak
Biçerler kucak kucak
Mantuvara gelenin
Akıbeti hayrolacak

Martufal başı mısın
Cevahir taşı mısın
Gel bir mani söyleyim
Cebinde taşır mısın

Mani mani mantıfar
Mantıfarım tahtı var
Her kimlere çıkarsa
Devlet kadar bahtı var

Dileğimi tuttum bile
Kötüyü unuttum bile
Bahçelerde bağlarda
Yarimi unuttum bile

Falınız fal olsun
Yolların açık olsun
Yar sana varmazsa
İki gözü kör olsun

Bizim evler kenarda
Ne yapayım kiracı

Defter kalem var iken
Ne yapayım aracı

Sarma sararım sarma
Toprak tenceresinde
Ben yarimle konuştum
Mutfak penceresinde

Siyah çoraplar dizde
Akşama kızlar bizde
Üç kere istet yarim
Dördüncüde ben sizde

Bahçenin kapısını
Bir vuruşta açarım
İstet yarim bir kere
Vermezlerse kaçarım

Benim saçlarım uzun
Örmüyorlar sevdiğim
Beni sana münasip
Görmüyorlar sevdiğim

Zeytin kara ben kara
Zeytine vermem para
Annen beğenmiyormuş
Güzel arasın sana

Asker yapar talimi
Kimse bilmez halimi
Hem askerlik hem sevda
Öldürüyor yarimi

Kolumda üç bilezik
Üçü de yaprak olsun
Beni senden ayıran
Üç günde toprak olsun

Tarlada ayrıklıya
Ben gitmem çarıklıya
Şimdi kızlar gidiyor
Boynu kravatlıya

Karşıda tarlamız var
Bankada paramız var
Fazla değil be yarim
İki yaş aramız var.
Vasf- 1 hal örnekleri:

Mescidin ocağında
Şam yanar bucağında
Allah muradın versin
Ağ oğlan kucağında

Çoban koyuna geder
Bakar boyuna geder
Çobanın ağ toğlusunu
Nişan toyuna geder

Oturmuşdum sekide
Üreğim seksekide
Yardan üç alma geldi
Bir gızıl nelbekide

Anam bacım gız gelin
El ayağı düz gelin
Yeddi oğul isterem
Birce dene, gız , gelin

Moncukattı örnekleri;

Sarı gavun bişıptir,
Üstünden yol düşüpdür
Oğlan, köp gelip gitme
Işkım sana düşüpdür

Her ne günasi bolsa
Atam enem boynuna
Atam enem salmadı
Çoç yiğidin goynuna

Ağaç başında durdum
Düybüne duzak gurdum
Nadan yarın golunda
Hem ağladım, hem güldüm

Dandan gıyırın horaz
Gızıl çayılan horaz
Sesine sesim gurban
Yarım uyaran horaz

Çeşme başsız bolar mı?
Düybi daşsız bolar mı
Akılsız nadan oğlan
Gız yoldaşız bolar mı?

Sarı yüpek süzüler
Nazık gövnüm bozular
Gelcek diyip gelmese
Yürek bağrım eziler

Yağlığımı dişledim
Dört burcun gümüşledim
Doğan gelse bermedim
Yar geldi bağışladım

Akrapda uçan guşlar
Irak zeminde gışlar
Yar bizden könlün üzüp
Gör, nirde könlü hoşlar

Gülgünedir köyneğim
Gülден akdır bileğim
Yar üstüne yar gelse
Yarılmaz mı yüreğim

Bu manileri söyleyen kişiler geniş bir mani bilgisine sahiptir ve dinleyici grubunu da iyi tanımaktadır. Kendisi , yakınları ve sevdikleri için mani söylenen kadınlar bunları dikkatle dinler. Olumlu sözleri onaylar, gülümser, hatta alkışlayabilirler. Bu manilerin başlıca temaları evlenecek kızlarda ve erkeklerde aranan özellikler, birbirini sevenlerin karşısına çıkabilen askerlik, gurbet, parasızlık gibi engeller, sevgiliye sitem, ümit, neşe, iyilik, kardeşlik, gurbet ve hayat hakkında verilen olumlu tavsiyelerdir. Amaç eğlenme olduğu için maniler her ne kadar niyet ve fal olarak değerlendirilse de fazla ciddiye alınmazlar. Katılımcılar birlikte güllüp neşelenirler.

Sonuç olarak , bütün Türk dünyasında büyük benzerlikler göstererek yapılan bu eğlencelerin temelinde baharın canlılığı ve neş'esinin mevcut olduğunu , geleceğe ümitle bakma , bir arada yaşamının coşkusunu hissetme gibi duyguların törenleri şekillendirdiğini söyleyebiliriz. İnsanlar bu tür törenlerle

yaşadıkları olağan zamanların tekdüze ve kasvetli havasından çıkarak coşkulu ve eğlenceli bir zamana geçerler. Oyuna katılanlar ise bu eğlencenin hem seyircisi hem oyuncusu oldukları için aralarındaki birlik ve bütünlük duygusu daha da perçinleşir.

Sosyal hayatımızı belirleyen bu tür geleneksel kültür aktiviteleri farklı coğrafyalarda yaşayan milletimizin iç dinamiklerinden çıkmakta toplumumuzun değer ve normlarının damgasını taşımaktadır.Nevruz ve hıdrellez kutlamaları içinde yer alan bu sembolik oyunların mutlaka eski bir şenlik, ayin gibi mitolojik bir arka plana dayandığını söyleyebiliriz. Sosyo kültürel davranışlar tesadüfi olarak değil, sosyal hayatın gereksinimi olarak ortaya çıkar. Bu değerler, tarihi köklerden günümüze gelinceye kadar bizi yöneten ve kalıcılığını sürdüren bir takım kültür ve anlayış birikimleridir(Türkdoğan, 1983: 161)

.Okunan manilerde ise yörenin kültürüne ait izleri , o kültüre ait gelenek ve göreneklere, hayatı kavrayışı ve estetik değerleri, toplumun kabullerini bulabiliriz. Maniler duygu ve düşüncelerin en kolay ifade edildiği ve kültürümüzde çok yaygın kullanılan şiirler olması dolayısıyla bu eğlencelerin odak noktasında bulunmaktadır.

Karşılaştırmalı olarak yapılacak bu tür çalışmaların Türk toplumunun kültür dinamiklerini anlamlandırmakta büyük katkıları olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Artun Erman, 2000, Adana'da Mani Söyleme Geleneği, Adana Halk Kültürü Araştırmaları 1, Adana Belediyesi Kültür Yayınları, Adana
- Artun Erman, 2005, Türk Halk Bilimi, Kitabevi, İstanbul
- Boratav, Pertev Naili, 1984, 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul
- Çay, Abdülhaluk, 1991, Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara
- Çetin, İsmet, 2004, Oyunda Nevruz, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara
- Durdiyeva ,Amangül, Türkmen Moncukattıları, 1996, Bilig, Sayı x1, Ankara
- Genç, Reşat, 1995 Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz, Türk Kültüründe Nevruz Sempozyumu Bildirileri, Ankara
- Güngör Harun, Kama- Ural Çuvaşlarının Yeni Yıl Bayramı Nartukan, www. akmb.gov.tr/ata/ metinler
- Hacıyev, İsmail Muhtar-,Amanoğul ,Ebulfeyz Kuli, 2000, Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde Nevruz Kutlamaları, Uluslararası Nevruz Kutlamaları Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara
- İnan , Abdülkadir, 1972, Tarihte fve Bu gün Şamanizm, Türk tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- Kaşgarlı Mahmut, 1986, Dvan-ı Lügat'it Türk, Besim Atalay Çevirisi, C. 1, TDK Yayını, Ankara